

Za botanikem Františkou Procházkou

Na konci září loňského roku (26. 9. 2004) zemřel Ing. František Procházka (nar. 30. 3. 1939 v Sušici). Byl to botanik, který kvůli své nekonformní povaze prošel celou řadou i nebotanických povolání (číšník, dělník na pile, úspěšný podnikatel). Chtěl bych zmínit některé okruhy jeho odborného působení. Prvním z nich je jeho botanická práce, kterou začal a zakončil svou dráhu na Šumavě. Mezitím ale nejvíce času věnoval východním Čechám, zejména v době svého zaměstnání ve Východočeském muzeu v Pardubicích. V té době se věnoval hodně flóře hor, málokdo ví, že jedním z úkolů, které tehdy na sebe vzal, bylo dokončení Květeny Krkonoš po smrti jejího autora, plukovníka J. Šourka (po penzionování na začátku 2. sv. války se začal věnovat botanice a byl jedním z nejvýznamnějších amatérských botaniků a ochranářů v 50. a 60. letech 20. stol.). V té době shromáždil i bohatý materiál ke květeně Orlických a Bystřických hor; ten však nebyl nikdy zhodnocen, jednotlivé položky jsou uloženy v herbáři pardubického Východočeského muzea. Nepublikované poznatky jsou ale pravděpodobně již natrvalo ztraceny.

Kromě horské květeny se F. Procházka věnoval celý život orchidejím. Jeho zájem o naše druhy orchidejí vyvrcholil sepsáním dvou knih — odborné publikace Naše orchideje (1980) vydané muzeem v Pardubicích a populární — Orchideje naší přírody (1983), kterou vydalo nakladatelství Academia v řadě Živou přírodou. Jsem přesvědčen, že jak zájem o horskou přírodu, tak o orchideje a jejich ohrožení vedl Františka Procházkou k aktivní činnosti v ochraně přírody.

Ta byla mnohostranná — od organizování konferencí po návrhy na ochranu jednotlivých lokalit a boj za jejich zachování. Za určitý vrchol jeho ochranářských snah je nutno považovat významný podíl na prvním i dalších vydáních Červeného seznamu ohrožených druhů a botanické části souboru Červené knihy. Ochrana přírody se věnoval i během svého působení ve

Správě Krkonošského národního parku. Bohužel však čas svého zaměstnání v KRNAPu nevyužil tak, jak mohl a jak odpovídalo jeho schopnostem.

Poslední fází v jeho práci byl výzkum šumavské květeny. Toto období se krylo s jeho úspěšným podnikáním, které mu přineslo finanční nezávislost a výzkum si tak mohl finančně zajistit sám. Musíme jen doufat, že rozsáhlý materiál, který F. Procházka shromáždil, bude publikován. V něm se dostane ochrana přírody do rukou kriticky zhodnocený materiál tak nutný pro kvalifikovaná rozhodnutí. Dá se také předpokládat, že vydání květeny Šumavy bude stimulem pro shromáždění doplňků, stejně jako tomu bylo v případě Květeny Krkonoš.

F. Procházka se v neposlední řadě věnoval dětem, mládeži a popularizaci botaniky a ochrany přírody. Shodou okolností se začátkem 60. let 20. stol. v tehdejší Krajské domě pionýrů a mládeže sešla skupina velmi osvětlených lidí. Ti odložili stranou ideologické pohledy a zorganizovali odbornou zájmovou činnost především středoškolských studentů z celého tehdejšího Východočeského kraje. Vznikly kroužky mladých ve všech možných přírodovědných i společenských oborech. O to, že jednou z neúspěšnějších skupin byli botanici, se zasloužili dva lidé (viz též Živa 1999, 5: LXVIII): Eva Nováková (ta později rozvinula ekologickou výchovu na Správě KRNAPu a spolupodílela se na zřízení střediska na Rýchorách) a František Procházka. Od r. 1964 do postupného utlumení těchto aktivit v rámci politické normalizace začátkem 70. let prošlo touto výchovou několik stovek středoškolských úspěšných později i v profesionální dráze, další si vytvořili dobrý vztah k přírodě. Úspěch tohoto modelu výchovy se potom uplatnil při organizování biologických olympiád (které se v průběhu let různě přejmenovávaly). I zde František aktivně působil, jak např. podílem na zadávaných tématech, při oponenturách prací a hlavně při různých soustředěních. Velmi populární byly jeho poutavé přednášky a vedení exkurzí, byl totiž vynikající řečník. Protože rád a dobře fotografoval, doprovázely jeho přednášky kvalitní diapozitivy. Uměl odhadnout úroveň posluchačů a podle toho připravil svou přednášku, pochopitelnou i naprostým neoborníkům. Stejně srozumitelně uměl psát, takže jeho populární texty jsou čtivé a zároveň netrpí odbornými nedostatky.

Úryvek z dosud nezveřejněného rozhovoru prof. P. Kováře s Ing. F. Procházkou pořizovaného v rámci knihy rozhovorů s přírodovědci (Klíčová slova) připravované na přelomu r. 1989/1990.

PK: *Františku, znám tě jako spontánního bavitele, popularizátora a podporovatele emocionálního výraziva mezi odborníky. Vnučuje se mi proto slovo „citovost“ nebo „citlivost“ jako zajímavý námět pro začátek hovoru...*

FP: Jako dítě školou ještě nepovinné, z doby konce 2. světové války a těsně po ní, pamatuji několik starých řemeslníků v mé rodné Sušici. Nikdo z nich by si nedovolil odvést nedobrou práci, snažili se, aby jim

sámým působila radost, protože ji měli rádi. A tady se dostáváme k emocionálnímu vztahu k jakékoli činnosti vůbec, protože si myslím, že není rozdíl mezi prací vykonávanou rukama a činností produkovanou hlavou. Zkusil jsem totiž v životě obojí, jako přírodovědecký pracovník pardubického nebo prachatického muzea či Správy KRNAP na straně jedné anebo horník v uhelných dolech v Libušíně u Kladna či truhlářský dělník ve vimperské Jitoně. V obou okruzích činností jsem poznal dvě kategorie lidí. Jednu, které nešlo o nic jiného než o vlastní prospěch, ať již finanční nebo kariéristický (těch je, žel, víc), a druhou, jež zahrnovala lidi milující svou práci, které obětovali téměř všechn svůj čas a schopnosti.

K tomu, aby člověk miloval — je jedno,

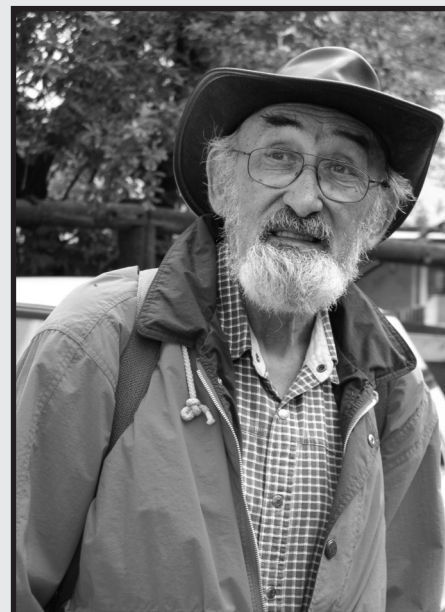

Foto V. Hroudová

Dobré fyzické předpoklady využíval při terénních exkurzích. Ani při fyzicky náročných výletech neochaboval ve svém výkladu. Jeho poslední exkurze vedla na jeho oblíbenou lokalitu Bukačka v Orlických horách a to 9. 7. 2004 v rámci floristického kursu v Kostelci nad Orlicí, organizovaného Českou botanickou společností.

Kdybych měl hodnotit, které z uvedených činností F. Procházkou si cením nejvíce, pak je to nesporně jeho účast na výchově mladých lidí. Ti neúspěšnější, které k botanice přivedl, dokázali už mnohem více, než on sám by dokázal, i kdyby pracoval 24 hodin denně. Tato jeho časová investice je asi také nejtrvalejším připomenutím takové osobnosti, jakou František nesporně byl. Já sám jsem patřil k jeho odchovancům, znali jsme se od r. 1964, kdy jsem měl možnost ho potkat na táboře v Moštenické dolině v Nízkých Tatrách. Květenu této doliny jsme společně publikovali o 18 let později. Naučil mne mnoho, nejen o rostlinách, a jsem mu za to hodně vděčný. A jsem přesvědčen, že stejně by to mohlo napsat mnoho dalších, kteří byli zejména v době svých středoškolských studií silnou osobností Františka Procházkou ovlivněni.

František Krabulec

zda přírodu, půvabné ženy nebo život jako takový, se všemi jeho příjemnostmi i těžkostmi, anebo svou prací, musí být jako osobnost vybaven určitou mírou citu. S dispozicí k tomu být citlivý se asi člověk rodí. Jsem však přesvědčen o tom, že schopnost vnímat okolní svět stejně intenzivně citem jako rozumem je nutné rozvíjet, a to od nejútlejšího věku.

PK: *Jak tomu bylo u tebe?*

FP: Maminka, vynikající houslistka, v době, kdy jsem ještě vnímal jako dítě jen ty skutečnosti světa, které jsem později zapomněl, cvičovala obtížné partie nejruznějších sólových skladeb celé večery poté, co jsem byl uložen do postele. A já si dodnes uvědomuji to moje dětské usínání za zvuků živé, nikoli

reprodukováno hudby Paganiniho, Brahmsa, Dvořáka, Suka a jiných.

K té muzice o málo později přibýly dlouhé procházky přírodou s mým otcem, který chtěl kdysi studovat přírodní vědy. Od tohoto úmyslu ho odradil jeho starší gymnaziální spolužák, dnes již zesnulý člen korespondent ČSAV J. Kunský, s nímž ho pojilo celoživotní přátelství. Kunský totiž nenašel po studiích místo a živil se, tuším, v počátcích své později slavné přírodovědecké kariéry jako profesor jazyků na jednom z pražských gymnázií. Proto se otec rozhodl jít studovat na Filozofickou fakultu — češtinu a francouzštinu — kde uplatnění absolventů bylo snazší. Lásku k přírodě však zůstala a číselo to z něj při každém výletě do Pošumaví. Nevzpomínám si už, jaký motiv měla jedna z našich podzemních vycházek, ale dodnes z ní mám v paměti zafixovaný statický obraz. Byl podzim, zrály šípky, a po západu slunce se měkké namodralé stíny naplněné mlhou ukládaly do otavského údolí. Jsem přesvědčen, že mé pozdější pocity a postoje ke všemu, s čím jsem se v životě setkal, mají své kořeny v oněch prvních letech mého bytí. Naučil jsem se milovat krásu a to určovalo celý můj pozdější pracovní i osobní život.

PK: *Krásu a botaniku — jak to spolu souvisí?*

FP: Botaniku jako životní povolání jsem si

nevybral proto, že bych byl přesvědčen o jinak neoddiskutovatelné prospěšnosti této vědy pro lidskou společnost, ale proto, že mi učarovaly kytky. Když jsem se jich jako desetiletý kluk naučil pár znát, fascinovaly mě jejich tvary, barvy a vůně nato-lik, že jsem zatoužil poznat jich co nejvíc. Přivlastnit si je. Nikoli však jako preparované exempláře, ale jako navždycky trávající zážitky z přírody...

A touha poznat je co nejvíc byla pak hybnou silou dalšího, už ryze odborného poznávání.

PK: *Tvou specialitou — koníčkem v rámci botaniky — jsou naše orchideje.*

„A kdyby se kdokoli této lásce (neboť orchideje nemohou být ani pouhou vědou, ani prostým koníčkem) věnoval celý život, neuvidí u nás už nikdy všechny druhy, které zde rostly ještě v nedávné minulosti.“ (Z předmluvy knihy *Procházka, Velíšek: Orchideje naší přírody, Academia 1983*). Co bys řekl o nich?

FP: Jsou to krásné rostliny. Avšak to, co mě na nich nejvíce zaujalo, je podivně složitý způsob jejich života. Žádné totiž nemohou existovat bez velmi úzkého soužití se specifickými druhy hub. Jejich vlákna prorůstají do nitra buněk kořenů, kde je pak orchideje rozpouštějí a stravují. U některých druhů je zapotřebí tohoto soužití, které je vlastně

velmi specializovanou formou parazitismu (tzv. endotrofní mykorrhiza), jen po dobu klíčení a podzemního vývinu do doby vytvoření zelených listů — z našich druhů např. u chráněného střevočnicku, který má největší květy ze všech evropských orchidejí; jindy to trvá po celý život orchideje, což bývá mnohem častější případ. A to je právě jedna z příčin dnešního vymírání mnoha stredo-evropských druhů — globální znečištění atmosféry a následné změny chemismu půd mají za následek takové narušení složitých mykorrhizních vztahů, že některé orchideje nemohou už ve stredo-evropském prostoru existovat. Tak v Československu už vyhynuly prstnatec Russovův, jazýček kozlí nebo švihlík letní, na pokraji vymizení z naší květeny se ocitají četné další druhy jako vstavač štěničný, švihlík krutiklas, sklenobýl bezlistý nebo jazýček jadranský.

I druhy v minulosti tak hojně jako vstavač kukačka, nazývaný pro častý výskyt (v tehdejší ČSFR bylo zaznamenáno přes 2 000 nalezišť) také vstavač obecný, nebo i dříve poněkud vzácnější vstavač osmahlý vymizely už z četných regionů a lze je považovat za velmi ohrožené v celé republice. Dobře to dokládá situace ve východních Čechách, kde z někdejších téměř 3 000 nalezišť vstavače kukačky jich dnes existuje méně než pět.

Připravil P. Kovář